

ÇAĞDAŞIMIZ MEHSETİ GENCEVİ

KADİM AZERBAJCAN KENTİ GENCE'DE 900 YIL ÖNCE DÜNYAYA GELEN MEHSETİ HANIM, BUGÜN SADECE KENDİ HALKININ DEĞİL, TÜM DÜNYANIN EVLADI OLMAYI HAKETMİŞ GÜZİDE SANATÇILARDANDIR. ŞİİRLERİNDE HÜMANİST ÜLKÜLERİ, İRADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜ, KATIKSIZ SAF AŞKI DİLE GETİREN MEHSETİ GENCEVİ, DÜŞÜNME YETENEĞİNİN BOYUTLARI, KONULARININ ZENGİNLİĞİ, SANATININ İNSANCIL ÖZÜ VE İÇERİĞİ İLE ORTA ÇAĞLARDA GEREK DOĞU, GEREKSE BATI ÜLKELERİNDE YAŞAYIP YARATMIŞ TÜM HANIM ŞAİRLERDEN FARKLI BİR ÖZELLİK TAŞIMAKTA VE HAKLI OLARAK DÜNYA EDEBİYATININ EN ÜSTÜN TEMSİLCİLERİNDEN BİRİ OLARAK BİLİNMEKDEDİR.

Ressam G.Mustafayeva. Mehseti'nin portresi.

Mehseti Hanımın doğup büyüdüğü, eserlerini meydana getirdiği XII. yüzyıl Azerbaycan kültür ve edebiyatı tarihinin "Altın Çağ"ıdır. Bu yüzyılda herbiri asırlar sonra da bir yıldız gibi değerlendirilen onlarca seçkin kalem sahibinin sanat incileri yaranmıştır. Bu ünlüler yüzyılında Nizami, Hakani, Feleki Şirvani, Mücirettin Beylegani ve diğer büyük söz ustaları içerisinde seçilebilmek, yıldızlar sırasına katılabilmek şerefi herkesin kısmetine çıkmıyordu. Bu yüzyılda bir sıra yetenekli şairler yaşamışlar ki, onlar başka bir devirde, başka bir asırda belki çok daha büyük ün sahibi olabirlerdi.

XII. yüzyıl Azerbaycan edebiyat ortamını farklı kılan temel özellik, üstünlük mücadelesinin dahiler arasında yapıyor olması idi. İşte bu sevimli söz yarışmasının ibretli sonuçları şimdi, yüzyıllar geçtikten, bin yıllıklar değiştikten sonra meydandadır. Sekiz-dokuz yüzyıllık zaman mesafesini arkada bırakarak bugün de canlı kalmasını bilen, meydana getirdikleri eserleri bugün de okunmakta olan her kimse, kazanan da onlardır, dâhiler onlardır, daha parlak yıldızlar onlardır.

Mehseti Gencevi, Azerbaycan şiirinin adı geçen sönmez yıldızlarından ve bu söz ustasını edebî samanyolunda farklı kılan temel özelliklerden biri onun bayan olmasıydı. Yalnız şiir yazan kadın değil, aynı zamanda edebiyata hanım ruhunu tüm dolgunluğu ve elvanlığı ile getiren olağanüstü bir sanatkar idi.

Mehseti Hanımın şiir dilinde o zamana kadarki şair kalemine yad notalar duyuldu. Fakat ne kadar yaşamsal, ne kadar canayakın ve ne kadar da samimiydi bu notalar! Mehseti Hanım şiire bir kadın kalbinin sıcaklığını, tutkusunu getirdi.

Mehseti Hanım sevgiden, hicran acısından, visal sevincinden konuştu. Ondan önce de bu konulardan çok bahsedilmişti, çok yazılmıştı ve sonraki yüzyıllar boyunca da çokları söyleyecekti çokları yazacaktı, ama yüz kez, bin kez söylenilmiş bu kelimeler Mehseti Hanımın lisanında yeniydi, ilkti. Çünkü bunları bir Hanım dile getiriyordu!

Mehseti Hanımın dışarıdan küçük gözüken şiir dünyasının iç ufukları sınırsızdır. Mehseti Hanım şiirde serbest, hür düşüncenin ilk müjdecilerindedir

Genceli Mehseti Hanımdan önce Azerbaycan'ın da, müslüman Doğunun da az da olsa, kadın şairleri (şaireleri) olmuştu. Fakat onların hepsinin meydana getirdikleri eserler dar bir konu çerçevesinde kalmış, bu kalem sahipleri sanat doruklarına ulaşamamışlardı.

Mehseti Hanımın Azerbaycan'ın ve Doğunun söz sanatı tarihindeki ilk büyük bayan şairesidir ve o, kendi yaşadığı dönemde de herkesçe bir efsane gibi kabul gören şahsiyet olmuştur.

Kimileri Mehseti Hanımla Mahmut Gazneli'nin, bazıları da Sultan Sencer'in sarayı arasında bir bağlantı kurmuşlardır.

Bazıları onu X.-XI. yüzyılların, bazıları da XII. yüzyılın şairi addetmiştir.

Kimisi onu namuslu, şerefli bir bayan olarak tanımlamış, bazıları da onu Doğunun "Madam SanJen'i", "Fransız şantözlerinin benzeri" (Yevgeniy Bertels) diye nitelemiştir

Hatta, durum o yere gelmiş ki, Mehseti'nin erkek olması varsayımı da öne sürülmüştür (Alfons Russo).

Elbette ki, bu düşüncelerin her birinin isbatı için gerekli kanıtlar da öne sürmüşler.

Ya gerçek hangisi?

Kuşkusuz, bugün malûm kaynaklara dayanarak 8-9 yüzyıl öncenin kesin kronoloji manzarasını yeniden sergilemek, Mehseti Hanımın tamamen doğru özgeçmişini yazma son derece zor bir uğraştır. Kaynaklardaki bilgilerin zaman zaman biri ötekisini reddeder niteliktedir, bir kısmı daha fazla masalı anımsatmaktadır, fakat içlerinde gerçekleri barındıran bilgiler de az değildir.

Kaynakların tezatlı bilgilerine eleştirel yaklaşmadığımız, Mehseti Hanım ismi ile ilişkili şiirler ve bilgiler arasında bağlılıklar kuramadığımız takdirde, ayrıca XII. yüzyılın birta-

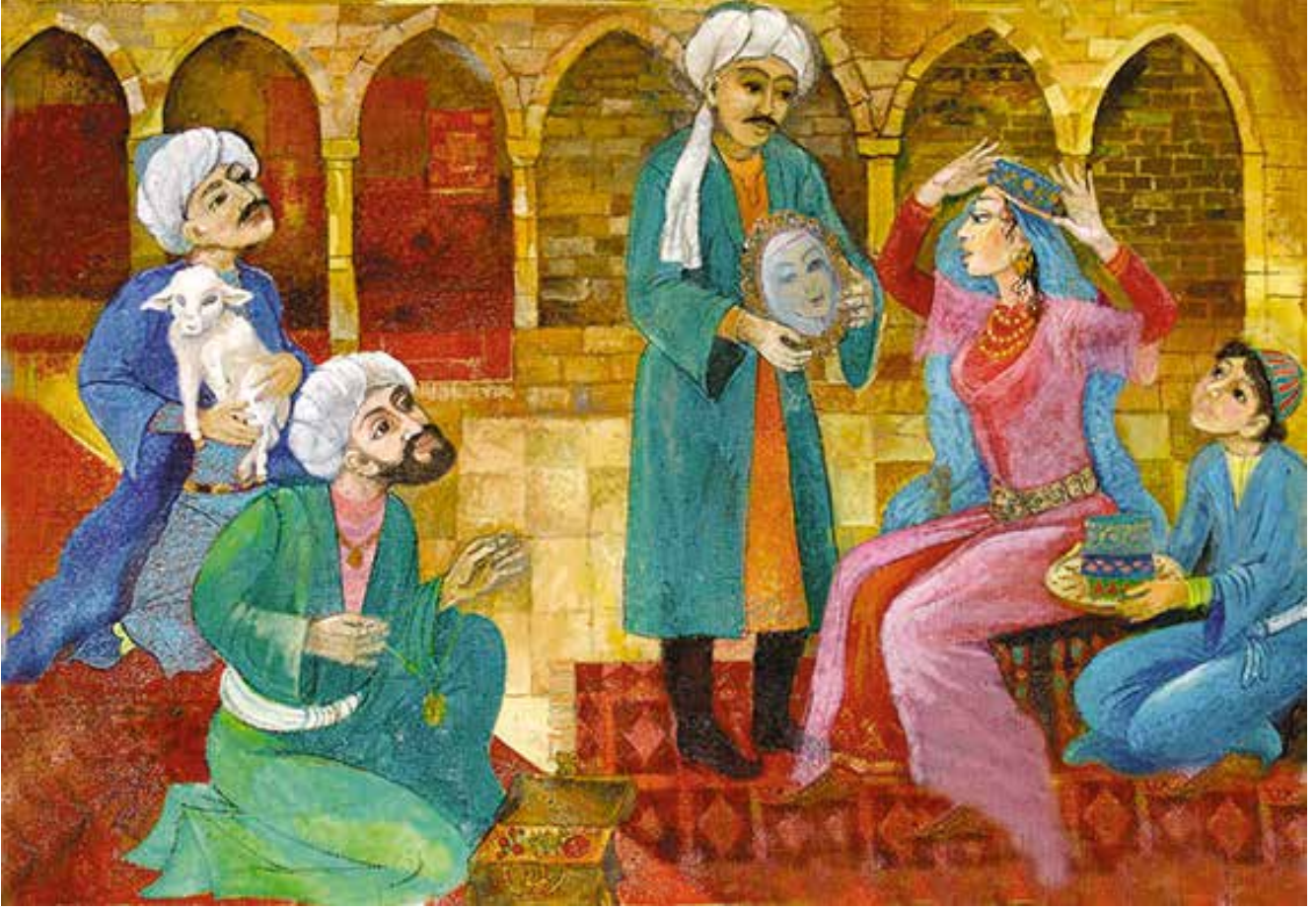
kim tarihsel olay ve kişilerini hatırlamazsak, şairenin bilimsel özgeçmişini ortaya koymak imkansız gibi gözüktüyor.

Mehseti Hanım hakkında ilk salname bilgisini Hamdullah Kazvinî'nin "Tarih-e gozide" eserinde buluyoruz. O, 1330 yılında yazdığı bu eserde Mehseti Hanım hakkında geniş bilgi vermese de, onun iyi rubailerini olduğunu belirtiyor ve Mehseti Hanımın kocası Tacettin Ahmet İbn Hatib-i Gence hakkında şöyle yazıyor: "O, Sultan Mahmut Kaznevi'nin çağdaşıdır, iyi şiirleri var ve Eşi Mehseti ile güzel şiir yarışmalarında bulunduğu bilinmektedir".

1593 yılında Emin Ahmet Razi "Heft iklim" ("Yedi iklim") isimli tezkiresinde, ihtimal ki, Hamdullah Kazvinî'nin adı geçen bilgisinden yararlanarak şöyle yazıyor: "Mehseti hanım ve onun kocası Sultan Mahmut Gazneli'nin çağdaşları olmuşlar. Bazı kimseler Mehseti Hanımın Nişapurlu olmasını söylüyor. Fakat, en doğrusu onun Gazneli'nin oluşudur. Güzel şiirler yazmıştır".

XIII. yüzyılda Cevheri Tebrizi'nin yazdığı ve XV. -XVI.

Ressam S. Şatılov. Mehseti Gencevi Gence Pazarında

yüzyıllarda kopya edilmiş nüshaları bize ulaşmış "Mehseti ve Emir Ahmet" isimli elyazmasında ilginç bir olgu mevcuttur. Şah-i Gence vefat ediyor ve onun yerine erkek evladı geçiyor. Aynı zamanda, eserden gözüktüğü üzere bu olay, Mehseti Hanımın gençlik dönemlerine rastlamaktadır.

Tarihe başvuralım. O zamanlar Şah-i Gence'nin kim olduğunu araştıralım. O, ne zaman vefat etmiş ve Şah-i Genceliğin onun erkek evladına geçtiği kanaati doğrudur mu?

XII. yüzyıl yazarlarından Sedreddin Ali Hüseyini'nin "Ehbar ed-doulet es-Selcukiyye" (Zübdet et-tevarih fi ehbar el-ümera es-Selcukiyye), "Selcuk devleti hakkında haberler" (Selcuk emirleri ve melikleri hakkındaki tarihlerin kaynakları) eserinden ve Akademi asil üyesi Z. Bünyadov'un İbn Hellikan ve İbn el-Esirin bilgilerine dayanarak o kitabın Moskva basımına yazdığı dakikleştirmelerden şu husus belli oluyor ki, henüz vefatından az önce Mehemmet Tapar Mahmud'u veliaht olarak atamıştı. Batı İran, Azerbay-

can, Irak onun hükümrانlığında idi. Veliyaht olarak atandığı zaman Mahmud 14 yaşında idi.

Sedrettin Hüseyini'nin yazdığına göre, Sultan Mahmut şevval ayının 15-de hicri. 525 (10.IX.1131) yılında vefat etmiştir.

İbn el-Esir, ise onun 12 yıl 9 ay 20 gün sultanlık tahtında oturduğunu haber veriyor.

"Mehseti ve Emir Ahmet" elyazmasından genç şairenin ün kazanması, Horasanda da tanınması yalnız Şah-i Gence'nin, yani Sultan Mahmud'un hükümrانlığının ilk yıllarına rastlaması anlaşılıyor

Yine de "Mehseti ve Emir Ahmet" elyazmasından anlaşılıyor ki, Mehseti Hanım çok genç yaşlarında bir şaire gibi yetişiyor ve Şah-i Gence'nin, yani Sultan Mahmud'un sarayında düzenlenen ziyafetlere, şiir toplantılarına davet ediliyor. Şaire 17-18 yaşlarında Emir Ahmetle tanışıyor, Emir Ahmetin Gence hatibi olan babasının iradesinin aksine olarak Mehseti Hanımla arkadaşlık ediyor ve onun oturduğu Harabet mahalesine sık sık misafir geliyor. Gence hatibi

Şah-i Gence'ye şikayette bulunuyor. Ve Şah-i Gence Sultan Mahmut da münakaşayı çözmek isterken vefat ediyor. Bu zaman Mehseti Hanım 18 yaşında idi. Demek ki, Mehseti Hanımın doğum tarihi Sultan Mahmud'un vefat tarihi 1131 yılından 18 yıl önceye rastlıyor, yani 1113 yılına.

Z. Bünyadov'un "Azerbaycan Atabeyler devleti" kitabında şunları okuyoruz: "Gence... Arran eyaletinin başkenti idi ve Selcuk Sultanı Giyaseddin Mehemmet Tapar (1105-1117) burada oturuyordu".

Sultanın kısaca "Şah-i Gence" diye isimlendirilmesi bir raslantı değil ve o devrin nazım ve nesrinde buna benzer birçok olgular bulmak mümkündür. Örneğin, Hakani de Şamahı hükümdarı Atabey Seyfettin Mensur'u kısaca "Şah-i Şirvan" diye isimlendiriyor.

Mehseti Hanımın mirası onun XII. yüzyılda kitleleşmeye başlayan ve kibar tabaka için yazılan şiirle birçok yönleriyle uyum sağlamayan, tezat oluşturan esnaf şiiri ile kırılmaz ilişkisini apaçık gösteriyor. Mehseti Hanımın edebî irsine ilişkin araştırmalar bizi bu mantıksal sonuca götürüyor.

Feridüddin Attar'ın 22 makalatın yer aldığı "İlahiname"-sinde birçok tarihsel şahsiyetlerin ismi geçiyor; Şairlerden Rabiye Kuzdari, Fahrettin Gorgani, Ebu Sait, ünlü şeyhlerden ve ürefadan Şeyh Ebülkasım Hemedani, Şeyh Nuri, Şekik Belhi, İmam Gazali, Hasan Basri, Şeyh Kerekani, Şahlardan Sultan Melikşah, Sultan Mahmut, Sultan Sencer ve diğerleri.

24 hikayetten oluşan 14. makalatta Attar, kendi büyük çağdaşı ve sefeli Mehseti Hanımdan da bahsediyor.

40 beytlik 16. hikayet "Hekayet-i Sultan Sencer ve Mehseti" ismini taşıyor.

Attar, Mehseti ismini "Mehesti" kelimesiyle veriyor. Bu küçük parçada Mehseti Hanım hakkında bir takım son derece önemli bilgiler mevcuttur. Her şeyden önce Attar, Mehseti Hanımın bir unvanını salık veriyor, onu "Debir" diye sunuyor.

**O Debir Mehseti, o temiz gevher
Onu tahta yakın etmişti Sencer.
Yüzü olmasa da Ay gibi, fakat
Ona besleyirdi şah derin rağbet.**

Hiç şübhesiz, Mehseti Hanımın "Debir" diye hatırlanması ve bu lakabla tanınması tesadüfi değildir. Demek ki, şaire hem de debirlik mesleği ile uğraşmıştı. Mehseti Hanım çağdaşlarından olan Nizami Eruzi Semerkandi 1156. yılın sonu, 1157. yılın evellerinde tamamladığı "Çe-

har makale" isimli ünlü eserinin ilk bölümünü "Debirliğin mahiyeti, mükemmel debirin özellikleri ve bununa ilişkin şeyler" diye isimlendirilmiştir. Nizami Eruzi'nin verdiği bilgiler şunu belirtiyor ki, aslında "debir" diye isimlendirilen şahıslar, birçok bilim dallarında derin bilgi, yüksek nutuk ve yazı kültürüne, geniş, engin ilme sahip aydınlar imişler. Onları günümüz kavramıyla nitelendirilmek gerekirse, "Devlet Müşaviri" makamında bulunan zevatlardı. İşte bu özellikleri göz önünde tutularak, Mehseti Hanım değil yalnız bir şaire, aynı zamanda bir debir gibi dile getirmiş olursak, onun yetenek ve becerisinin düşündüğümüzün üstünde daha geniş ölçekli olduğu belli oluyor.

Öteki yandan Attar, Mehseti Hanımın daha bir meziyetini açıklığa kavuşturarak onun iyi bir müzisyen olduğunu, çeng aleti icra ettiğini yazıyor. Bu bilgi de "Mehseti ve Emir Ahmet" elyazısındaki bir bilgiyi doğrulamaktadır. Elyazmada Mehseti Hanımın gençlik yıllarına ait bölümde okuyoruz: "Babası, müzik öğretmenlerinin gelerek onun kızına müzik bilimini öğretmesini emretti. O (Mehseti Hanım), 12 makam, 24 şube öğrendi ve müzik biliminde başkan oldu. Ayrıca Mehseti Hanımın babası, çeng, ud ve berbet çalan müzisyenlerin onun kızına ders vermeleri için talimat verdi".

Mehseti Hanım şiirlerinde de türlü müzik aletlerini, özellikle de, çeng, ud, berbetin ismine sık sık rastlıyoruz:

**Bülbül yine toprakta o gün çeng çaldı,
Berbetle turac dün (en) kalbe yol saldı,
Karga rübab atmış suya, ey dost, bu gün,
Ney çalmaya, ey Kumru, sübhe yel kaldı.**

(sübh – sabahın erken vakti).

Ressam E. Aslanov. Mehseti Gencevi Eşi Emir Ahmed'le satranç oynarken

Mehseti Hanımın şiirlerinin ekser kısmı Gence muhiti ile ilgilidir. Fakat rubailernden anlaşılan birtakım notlar onun hem İrak-i Acem, hem de Orta Asyada tanınmış olduğunu kanıtıyor. Mehseti Hanım rubailernin birinde şöyle yazıyor:

**Ben Mehsetiyem, hüsnüne yok tay, ortak,
Olmuş bana hayran o Horasanla İrak
Ey Pur-i Hatib-i Gence, gel, sen Allah,
Koyma beni yandıra odlara ferak.**

“Mehseti ve Emir Ahmet” el yazmasında şairenin Belhe ziyareti zamanı onun yerel şairler tarafından (şairlerce) rağbet ve muhabbetle karşılaşması, orada yerel şairlerin Mehseti Hanımın güzel bir şair olmasını önceden bildiklerine ilişkin not mevcuttur.

Mehseti Hanımın birkaç rubaisinde Belh, Merv, Nişapur, Herat şehirlerinin ismi geçiyor.

**Od vurdu o gün Nişapura ter güller,
Gösterdi dün(en) su Mervde nilufer.
Estikçe bugün Herat yeli can besler,
Olmaz mı sabah Belhde toprak enber?!**

Mehseti Hanımın ömrünün belirli günleri, ayları bu şehirlerle ilişkili olmuş, bir süre Mervde yaşayıp yaratmıştır. Fakat kaynaklardaki bilgiler ve kendi şiirlerinin verdiği bilgiler onu doğup büyüdüğü Gence muhiti ile kırılmaz tellerle kavuşturuyor.

Gençlik yıllarında Genceden birkaç yıllık ayrı kalmalı olmuş, yaratıcılığının olgunluk yılında yeniden silaya dönmüş ve ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Gurbette geçirdiği yıllar Mehseti sanatının acılı misralarında donarak kalmıştır:

**Kurbette geçse de ömrüm kederli,
Bari halim olmaz düşmana belli.
“Aslanın ölümün tilki görmesin”-
Deyip ben kendime verdim teselli.**

Nizami Gencevinin “Hamse”sinde Mehseti Hanımın da sureti mevcuttur. Doğal olarak, Mehseti Hanım Nizami mesnevisinde bedii suret gibi değil, tarihsel şahsiyet olarak gözüküyor. Nizami’nin “Husrev ve Şirin” eserinin evve-

Ressam E. Şahtatinskaya. Şaire Mehseti Gencevi.

linde şöyle bir beyit mevcuttur:

**Sətiyyo Məhsətira bir gazelha
Şəki səd gənc bəhşi az meselha.**

**Setiyle Mehseti gazellerine,
Diyorlar, her gece verdin yüz hazine.**

Beyitte Nizami Gencevi şu hususu vurguluyor ki, Mehseti Hanımın yaşlı zamanlarında da düzenli olarak sarayın misafiri oluyormuş ve ona cömertlikle dikkat de gösterilirmiş.

Nizaminin yazdığı beytin diğer önemli yönü ise Mehseti Hanımla bir arada diğer bir hanım şairemiz Seti Hanımın isminin hatırlanmasıdır.

Şaire Seti hanımın kızı da söz ustası olmuş, yazdığı şiirlerin nümunesi günümüze kadar ulaşmıştır.

Mehseti Hanımın ismi, mahlası, lakabı konusu hakkında ilaveten şunu belirtmeğe ihtiyaç var ki, şairenin “Debir” lakabını taşımasına Ferüddin Attar’ın “İlahiname”si dışında Şemsettin Geys er-Razi’nin poetikaya ilişkin çok muteber “El-Möcem Fi-Meayer-İ Eşar Ül-Ecem” eseri

şahitlik ediyor.

Sani ed-Doule 1887-1890. yıllar arasında bastırıldığı üç bölümlü "Heyratun hisanun" (İyilerin seçilmiş) isimli eserinin son cildinde Mehseti Hanım hakkında da küçük bilgi veriyor. Esasen Devletşah Semerkantı, Hamdullah Kazvini'yi tekrar etse de, "Mehseti" kelimesinin etimolojisini açmaya gayret ediyor. Onun yazdığına göre, Mehseti Hanımın ismi Menice olmuştur. "Mehseti" kelimesi ise şairenin mahlasıdır. Sani ed-Doule "Mehseti" mahlasının meydana gelmesi ile ilgili bir olay da dile getiriyor. Guya bir keresinde Menice, Sultan Sencere diyor ki, ben senin gözlerinin en küçüğü, aşağısıyım. Sencerse itiraz ederek diyor: "to meh-hesti" (sen büyüksün; Farsçada büyük anlamı taşıyan "meh", onunla ters anlam taşıyan "keh" kelimeleri var). O parçacıkların meydana getirdiği iki kelime de bellidir: "Mehter" ve "Kehter". Latifedeki "meh-hesti" harfen "en büyük varsın" anlamına geliyor.

Guya Menice "Mehseti" mahlasını böylece kazanmış.

Sani ed-Doule bu latifeyi hakiketle ilişkili bulunmayan alay anlamlı bir şey addediyor ve not ediyor ki, bu kelime "hanom-e bozorq" (Büyük hanım) anlamı belirleyen "meh" ve "seti" kelimelerinin birleştirilmesinden meydana gelmiştir.

Bu kanaati Şemsettin Sami bey de "Kamus ul-alam" da teyit ediyor: "Mehseti Hanım Gence kibarzadelerinden idi. "Büyük Hanım" anlamında olan bu lakabla ün kazanmıştır".

"Mehseti" kelimesinin "Ay Hanım" yorumunu da birtakım kaynaklar onaylamaktadır.

Biz de bu kelimenin "Büyük Hanım", "Ay Hanım" anlamlarını daha doğru addederek kabul ediyoruz.

Mehseti Gencevi, ayrı ayrı kaynaklardan edinilen bilgilere göre, uzun ömür yaşamış, hatta 90 yaşında da şuhluk ve letafetini kaybetmemiş, takriben 1205-1206 yılında, Nizami Genceviden bir kadar önce vefat etmiştir. Çeşitli eski şiir dergilerinde gâh Feleki Şirvani, gâh da Mücirettin Beylegani'ye ait edilen Mehseti hakkında söylenildiği iddia olunan şöyle bir beyit de kalmış:

**O şûh-i nevedsalede (90 yaşlıda-R.H.) takat yine kalmış,
Geysu-yi sefidinde letafet yine kalmış.**

Halk arasında şimdiye kadar yaşayan rivayetlere göre, Mehseti'nin mezarı da Nizami'nin mezarının komşuluğunda yapılmış.

Genellikle Mehseti Hanımın ve Nizami'nin defnedil-

diği mezarlığın, ayrıca Gencenin büyük şahsiyetlerinin, ünlü bilgin ve şairlerinin mezarlarının bulunduğu yerlerin ziyaretgâh olması malumdur. Fakat yerin altını üstüne çeviren depremler ve savaşlar, Gence şehrinin bulunduğu mekanın birkaç kez değişmesi, o kutsal tapınağı da tarihin derinliğine gömmüştür. Fakat kuşaktan kuşağa aktarılan halk hafızası, bu çevredeki mezarlarda Mehseti Hanım ve Nizami ile beraber, Ebu Bekr Hosrov ibn el-Ustad, Givami Müteerrizi, Kasım Genceyi, Taceddin Emir Ahmet ve diğer seçkin yetenek ve kalem sahiplerinin de ebedi rahatlık bulduklarını günümüze kadar ulaştırabilmiştir.

Zamanında satranç, bilgi ve görgü sahiplerinin, aydınların bilmeleri zorunlu bulunan eğlenceler listesindeydi ve bu bakımdan devrinin nurlu zekalarından olan Mehseti Hanımın da satranca olan merakı çok ilginçtir. Birtakım rubailer apaçık gösteriyor ki, o, satranç oynuna iyi aşina idi. Çünkü birçok diğer klasiklerden farklı olarak, onun dörtlüklerinde satranç terimleri düzensiz bir şekilde kelime hatırı için değil, amaca uygun olarak kullanılır ve hatta rubailerinde belirli satranç partilerine de rastlamak mümkündür. Bundan dolayı "Mehseti ve Emir Ahmed" elyazısının Britaniya kütüphanesinde korunan nüshasındaki minyatürlerden birinde şairenin Hatip oğlu ile beraber satranç tahtası arkasında tasvir edilmesi de hiç tesadüfi değildir.

Mehseti Hanım Azerbaycan'ın ve Doğunun ilk büyük hanım şairesi olmakla beraber, tanıdığımız ilk hanım satranççımızdır

Mehseti Hanım şiirinin temel konusu aşktır. Tükenmez sevgiyle seven kalbin heyecanlarını, visal sevincini, hicran acısını yansıtan Mehseti Hanımın rubailerini zengin bir aşk semfonisini hatırlatıyor. Bu semfoninin her akorunda, her rubaide coşkun sevdalı bir kalbin çarpıntılarını işitiyor, pak aşkını görüyoruz.

**Aşkın minberine çıkandan ki biz
Aşktan başka söz bilmedik hergiz.
Bizim bu menzile ayak koymasın
Aşk ile yanmayan, buz gibi hissiz.**

(hergiz-asla; menzil - mekan, daire).

Mehseti Hanım da böylece, kendisini sevdiğinin bir parçası olarak görmeyi, aşıkla maşukun iki tende bir can gibi olmasını, aşkın altın kuralı olarak addediyor. Mehseti Hanımın rubailerı gül bahçesinden "kopardığımız" bu örnekle şaire bir an, bir nefes almak kadar sevgilisinden ayrı olmadığını, hatta isteklerinden ayrı kaldığında bile onun hatırası ile yaşadığını söylüyor. Onun aşkı öyle bir fedakar sevgidir ki, hatta bütün dünya ateşle suya bürünse bile, o durumdan bir çözüm yolu bulur. Kendisinin gelmek imkanı olmadığı takdirde bile, sevgiliye ulaşmak fiziksel olanaklardan kenara çıktığında dahi, toza toprağa dönüşeceğini ve rüzgarın bu toprağı sevgilisine ulaştıracığını söylüyor:

Mehseti Gencevi'nin 900. yıldönümü için posta pulu

**Her nefes çekende anırım seni,
Uzak kaldımsa da, unut güsseni.
Dünya suya dönse, oda bürünse,
Toz ollam, yel sana çatdırırsın beni.**

(güsse-keder, dert; çatdırmag-ulaştırmak).

Rubailerin bir kısmında lirik kahraman tadına doymadığı geçen günü hatırlıyor, onun hoş anlarını, ağırlı dakikalarını anmsıyor. Fakat şimdi o günler, yalnız solgun bir hayaldir. Sevgilisi kalbinin rahatlığı, canının munisi olan lirik kahraman gam yiyor. Çünkü sevgilisi onu terketmiş. Demek ki, onunla beraber kalbinin rahatlığı da, canının munisi de yok olmuş:

**Seninle olduğum geceler gitti,
Gözümden septiğim dür gövher gitti.
Kalbimin aramı, can munisimdin,
Gittin, herşey senle beraber gitti.**

Baba Kuhlî'nin, Ebül Heyr Meyhani'nin, Hakani'nin, Gazali'nin ve onlarca diğer şairin rubailerinde aşktan tekrar tekrar bahsedildiğini, o rubailerde de hicran acısından yangıyla konuşulduğunu görüyoruz. Fakat öyle ilk bakıştan o şiirlerdeki aşkın sufiyane bir sevgi, platonik bir sevdade olduğu meydana çıkıyor. İlk bakıştan şu husus sezilir ki, o şiirlerdeki aşk, "Vücut-i küll'e, "Vücut-i mutlak"a olan sevgidir. O şiirlerin deyim tarzı da daha zordur ve mısralar kendine özgü terimlerle süslenmiştir.

Mehseti Hanımın gerek bu şiirinde, gerek bu tip diğer rubailerinde gerçek duygular göz önünde tutulur. Belki de, bu özelliğinden dolayı mezubahis rubailer daha sadedir, daha anlaşılırdır. Yeri geldikçe Mehseti Hanım kendi sevdiğini de, kendi sevgisini de idealize ediyor, göklere yükseltiyor. Fakat sevgisini, sevdiğini ilahileştirmesi ilahi sevgi demek değil. Ve bu inceliği duymak için de Mehseti Hanımın şiiri ayrıntılı inceleme istemez. Çünkü onun şiirindeki aşk semalara ne kadar yükselse bile, bu aşkın yere, yaşama, insana bağlı sevgi olduğu bir gerçektir.

Mehseti Hanım sevgilisi ile hasbihal ediyor, dertleşiyor. Ona ayrılık günlerinin verdiği azaptan konuşur. Hangi seven kes bu mevzuda konuşmamış ki! Bu ayrılığın, bu hicranın büyüklüğünü, sürekliliğini göstermek için aylar, yıllar ölçüsü doğru olmaz, seven, yarının telleri uzunluğunda bir gece diliyor.

Bu ayrılığın sohbeti belki o gecenin uzunluğuna sığabildi.

Bu öyle bir teşbihtir ki, ipliğini bin yere çekmek müm-

kün. Bu öyle bir benzetmedir ki, başka bir kimsenin hatı-
rına bile gelmezdi. Başka birisi belki bundan daha güçlü-
sünü söylerdi, ama bu olmazdı. Çünkü bu, bir bireyin aşk
dolu ömründen kopmuş bir andır.

O an tekrarsızdır, benzersizdir ve işte bu nedenle ebe-
didir.

**Artık ne deyim, ben iştiyagın ne edip?!
Hiylen, yalanın, piyan, nifagın ne edip?!
Zülfün gibi bir uzun gece lazımdır,
Bir bir sana söyleyim ferağın ne edip?!**

Mehseti Hanımın lirik kahramanı kendi sevdiğini o ka-
dar yükseltiyor, onun güzelliğini o kadar kutsallaştırıyor ki,
hatta Güneşe bile kıskanıyor.

O sevgilisinin yere bakmasını istemiyor. Toprak onun
güzelliğini görerek hayran kalabilir. O sevdiğinin akar suya
bakmasını istemiyor. Su bu güzelliğe sevdalanabilir

O dildarının göklere bakmasını istemiyor. Güneş onun
benzersizliğini görebilir.

Lakin bununla da sakinleşmiyor. Namus gayret onu
boğuyor: birileri onun sevgilisini gecelerin birinde rüyada
görebilir...

Mehseti Hanımın bu rubaisinde samimi aşkla seven bir
kalbin çarpıntıları yansıtılmıştır:

**Bakma yere, toprak, su görür, ey diber,
Bakma göke, gün salar nazar, ey dilber.
Görse, ölürüm, inan ki, ben gayretten,
Bir kes seni rüyada eğer, ey dilber!**

Mehseti Hanım rubailerinin bir kısmında kendi aşkının,
uğursuzluğunun temel nedenlerinin zaman, muhit ve
çevre olduğunu doğrudan doğruya söylüyor:

**Nerden bileydi ki, bu miskin yürek
Veslinden ümidi keseymiş gerek.
Seninle şad idim, devran kıymadı,
Seninle mutluydum, koymadı felek.**

Yaratıcılığının olgun çağında Mehseti Hanımın aşk şiiri
de onun toplumsal itirazlar ülküsünün çözümüne hizmet
eden daha bir görüş tarzına dönüşüyor.

Mehseti Hanımın şiirinde evelden sona kadar hanım
gözüküyor. Mehseti Hanımın şiirlerini okudukca, şu husu-
su anlıyorsun ki, oradaki ses hanım sesidir, gevrek, biraz

yardıma muhtaçtır, latiftir. Diğer şairlerin şiirlerinde hanım
suretleri bulunmamış değildi, onların da dili, ağzı vardı,
onlar da konuşuyorlardı. Fakat bu sesleri Mehseti Hanı-
mın şiiri ile karşılaştırmalı dinlediğimiz zaman, aradaki fark
kolaylıkla duyuluyor. Goruyorsun ki, bu ses düşünceden
geliyor, onlarda Mehseti Hanımın sesindeki kadar zarıflık,
içlilik yoktur. Bu bir şairin hanım hislerine ilişkin bildikleri-
nin, düşündüklerinin poetik dille ifadesinden başka birşey
değildi. Lakin Mehseti Hanımın rubailerinde yaşayan da,
konuşan da ve o kahramanlara şiir dili veren de, hanım idi.
Bu şiirlerde belirtilmiş ince duyguların, coşkunun, sevginin,
çağlayan nefretin başka, teyidedici anlamı da vardı: Ben
hanımım ve benim de duymaya, sevmeye, nefret etmeye,
kendi sözümü söylemeye hakkım var, bunu hakediyorum.
Ve hem de bunu yapabilirim. Bu kudretin ifadesi de aynı
şiirler idi.

Mehseti Hanım şiire, kaygıları ve dilekleri yalnız bir
evin dört duvarı arasında kanatlanabilen bayan getirme-
mişti. Mehseti Hanımın bayan kahramanı dünya, yaratılış
ve yaşam hakkında düşünen, zamanesinin ilerlemiş geli-
şim dinamiği ile adımlayan, yeri geldikçe gününü geride

birakan bilgili görgülü bir kişiliktir. Tesadüfi değil ki, Mehseti Hanımın sevgilisine yüz tutarak söylediği bir takım rubailer "mensube"leri (klasik edebiyatta satranç partileri böyle adlanıyordu) hatırlatıyor. Böyle şiiirlerde derin zekalı ve zarif kalpli bir hanım gözükmüyor.

Mehseti Hanım "son gününü önceden yadederken" kederlenmiyordu (her halükere yaşadığı günün zevkleri ile kavuşmaya çağırın şiiirleri bunu söylüyor). Kalbinde dolaşan bir ışıklı ümit, er geç asıl değerini elde edeceğini, zere beceri ile değer biçen kuyumcu eline geçeceğini Mehseti Hanıma fısıltıyla söylememiş olamazdı. Bununla bir arada, yine tüm sanatı boyunca, olsa olsa bir iki kez hisse tutulduğunda, ömür yolunu gözünün karşısından geçirdiğinde, rastladığı döneklilikleri, kaybettiklerini hatırladığında bir kere de olsa kalbini, gözlerini doyusya boşaltmalı oluyor, kahırla konuşuyor, bağıra çığıra değil, acısı ile isyana kalkıyor:

**Eski yardan, dertli kalbinden feganlar kalkıyor,
Ben alıştım naleme bir ney gibi hey dembedem.**

**Gönlüme sadık olan dostum benim tek güssedir,
Bu sarayda ben fakat dilsuz gönülle hemdemem.**

Mehseti Gencevi'nin Gence'deki heykeli.

**Ben kimim? Dert aşkı, gam vurgunu divane ki,
Dinçliği ölmek sayar gamsız kalarsa birce dem.**

**Açmadan pejmürde olmuş gonçatek geyb eyleyen
Öz sefasın, ömrünün etrin nakışsız ademem.**

**...Mehseti bir mum gibi bulmaz vefalı hemdemi,
Yalnız hemdemdir ona öz göz yaşı, dertle elem.**

Bu, Mehseti Hanımın bir çeşit "Kuğu nağme"sidir. İfade tarzındaki geleneklik, romantiklik ne kadar kabarık olsa da, şeffaf mısraların altında çılpak duygular apaçık gözüküyor. Bu, ömrünün anlamını yanmakta arayan, rahatlığı, serbestliği kendisi için ölüm addeden, rahatlığı bozulmuş bir şairin vasiyetnamesidir!

Mehseti Hanımın bu tür şiiirlerinde yaşantılar öyle bir ustalıklı kaleme alınmıştır ki, onları şairenin, ömrün hangi çağında yazdığını belirlemek o kadar da zor değildir. Bellidir ki, bu şiiir, göğsünü ileri vererek azarlamalara, başa yakınmalara karşı mücadele eden genç Mehseti Hanımın değil, gerçek yaşamın acısını, tatlısını tatmış, ömrün sonbaharında bir kadar karamsarlaşmış, bıkmış şairenin iniltileridir. Fakat bunlar sadece Mehseti Hanımın yok "aynı zamanda gençlik arzuları böylece heder olan" bir Doğulu hanımın feryadı idi.

Mehseti Hanım inanıyordu. İnanıyordu ki, kadın her zaman hücrelerin karanlığında, çürük değişmez ahkamlar zincirinde tutulamaz. Mehseti Hanım inanıyordu ki, gün gelecek, bayan zekası karanlıkları aydınlatacak, hücrelerin çerçevesini dağıtarak çıkacak, aleme ses salacak. Mehseti Hanım işte bundan emin olduğu için sekiz yüzyıl önce şöyle söylüyordu:

**Olmaz bizi etmek kocaya hemdem-ü hemsaz,
Ya gönlü sıkın bir odada saklamak olmaz.
Zincir gibi zülfi olan bir kızı, heyhat,
Dar hücrede zincir ile de saklamak olmaz.**

Mehseti Hanım, Doğuda ve aslında tüm kültürel dünyada bayan hürriyeti, kadın şahsiyeti, hanım yeteneği gibi erdemleri yücelten, bu uğurda mücadele edenler, söz savaşı verenler sırasında ilk idi. İşte bundan dolayı Mehseti Hanımın şiiire getirdiği kıvılcımlar, sonralar fazlalaşarak gürleşen ateşe, meşaleye dönüştü.

Mehseti Hanım hem de bir filosof idi. O, daldığı fikir dünyasının yalnız bir aşkın doğurduğu duygulardan,

hayallerden mürekkebe olmadığını düşünüyordu. Mehseti Hanımın üçölçülü bir tahlil objekti vardı: dünya, zaman ve insan. Şairenin tüm düşünceleri ne kadar kanatlı olsa da, bu üç kavramın uyaylığını ve tezatlarını yansıtıyordu.

**Ben kanadı kırık bir kuşa okşar,
Düşmüşem teleye, yok bir haberdar.
Ağır dert kalbimde kol budak atıp,
0 sebepten bugün kalmışım ağlar.**

(okşar-benzer; tele-tuzak; budak-dal).

***

Güzel miydi Mehseti Hanım? Tabii ki, kendisi rubaile-
rinde bu soruya olumlu yanıt veriyor.

Uzak 1941 yılında Mehseti Gencevi hakkında Doktora
tezi hazırlamış ve 1963 yılında Wiesbaden'de ayrıca olarak
kitap bastırmış ünlü doğubilimci Fritz Meyer, kendi eserine
"Güzel Mehseti" ismini vermişti.

Mehseti Hanımı hayal gücüyle görmeye gayret ederek
resmini çizen tüm ressamlar, güzel ve çekici bir hanım
portresi yapmışlar.

Eski şiir meftunları olan tezkire müellifleri de Mehseti
Hanımdan bahsederken onun ismiyle "güzel" kelimesini
bir arada anmadan duramamışlar.

Şayet mucize kabilinden bir şey olsa da, ihtiyarlamış,
çehresinin esnekliği kırılıkla yok olmuş, gözleri çukura düş-
müş Mehseti Hanımın yüzünü görseydik, onun Mehseti
Hanım olduğuna inanır mıydık? Fakat biz Mehseti Hanı-
mın rubailerini okumuşuz. Zarif, ince duygularla işlenmiş,
her dizesinde seven kalbinin çarptığı dörtlükleri tanıdık
ya bize. O şiirleri okuduktan sonra Mehseti Hanıma güzel
bir hanım olduğunu söylememek elde değil! O şiirlerin
süslü, parlak renkleri dünyasını tanıdıktan sonra Mehseti
Hanımı başka türlü hayal etmek mümkün değil zaten!

Güzel Mehseti Hanım, geçen yüzyıllar süresince bir an
da olsun bizsiz kalmamış, her mısrası ile günümüze yeni-
den avdet etmiştir:

**Ben gittim, yürek çok kalacaktır burda,
Her derdine hemdert olacaktır burda
Cismim gider, önceki gibi kalp, amma,
Aşkınla senin kâm alacaktır burda.**

Tazeliğini, diriliğini ve parlaklığını yitirmiyen şiirleri ile
dâhi Azerbaycan şairi ve mütefekkeri Mehseti Gencevi, her

zaman çağdaşımız olarak yaşayacak, her zaman vatanında
ve dünyanın dört bir köşesinde onu okuyan her nesilden
insanların en mahrem sohbet arkadaşı, dert ortağı, sırda-
şı gibi kabul görecektir, daima letafetli şiirleri kadar taze ve
güzel kalacaktır. Bu, söze ve insanlığa yaptığı katkı, seçkin
hizmetleri karşılığında tarihin Mehseti'ye armağanıdır. ✨